

4 แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคม

กระแสหลัก

"The time for me has not yet come:
some are born posthumously"

Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900)

ความเข้าใจเบื้องต้น

แนวคิดทฤษฎีพัฒนาสังคม มีรากฐานมาจากศาสตร์ที่สำคัญคือ ปรัชญา สังคมวิทยา มนุษยวิทยา และประวัติศาสตร์ ดังนั้น ประเด็นข้อสองสัญหานี้ว่าศาสตร์ใดบ้างเกี่ยวข้องกับหลักสูตรพัฒนาสังคม จึงต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในที่มาและฐานคิดดังกล่าว ในบทนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงการจำแนกทฤษฎีการพัฒนาสังคม หลังจากนั้นจึงกล่าวถึงประเด็นสำคัญด้านฐานคิด กระบวนการ-ทัศน์ และแนวคิดทฤษฎีพัฒนาสังคมที่สำคัญตามลำดับ

อนึ่ง ผู้อ่านจะพบว่าการจำแนกแนวคิดทฤษฎีพัฒนาสังคมในเอกสารทางวิชาการและตำรับตำราต่าง ๆ มีความแตกต่างกันไป เนื่องจากสามารถทำได้หลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์

การจำแนก ระดับการประยุกต์ใช้ ระยะเวลาของการเกิด และ รากฐานที่มาของแนวคิดทฤษฎี ดังนั้น ในส่วนนี้ผู้เขียนจึงสรุปสาระ สำคัญไว้เพื่อให้ผู้อ่านนำไปใช้เป็นแนวทางในการศั�ค主意ต่อไป

ลักษณะแรกเป็นการจำแนกตามที่มาและความเป็น สาгал (Generalization) ของทฤษฎี สามารถจำแนกได้ 3 ระดับ ระดับแรกคือ ทฤษฎีหลัก (Grand Theory) หมายถึง ทฤษฎี ที่ได้รับการตรวจสอบหรือพิสูจน์แล้วว่ามีความเป็นสาгал และ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป แต่มีความเป็นนามธรรมสูง ระดับที่ 2 คือ ทฤษฎีระดับกลาง (Mid-range Theory) หมายถึง ทฤษฎี ที่ถูกสร้างขึ้นและยังอยู่ในกระบวนการตรวจสอบ ขาดความเป็น สาгал ความเที่ยงตรงแม่นยำยังไม่มาก มีข้อจำกัดในการนำไป ใช้ เนื่องจากขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม มักเป็นแนวคิด ทฤษฎีที่ถูกหักล้างได้ เชิงทฤษฎีการพัฒนาสังคมส่วนใหญ่อยู่ใน ระดับนี้ และระดับสุดท้ายได้แก่ ทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) หมายถึง ทฤษฎีที่อยู่ระหว่างการพัฒนาฐานความคิด มีความเป็นนามธรรมต่ำที่สุด ใช้วิธีอุปนัย (Induction) ข้อสรุป เชิงทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมักมีที่มาจากการลักษณะของปรากฏการณ์ ทางสังคม ทฤษฎีในระดับนี้ยังคงมีลักษณะเป็นเพียงสมมุติฐาน หรือหากเป็นข้อสรุป ก็ยังต้องทำการตรวจสอบอีกมาก (Kuhn, 1962; Bird, 2004)

อนึ่ง ผู้อ่านอาจพบว่ามีนักคิดบางกลุ่มจำแนกทฤษฎี ที่มีลักษณะกึ่ง ๆ กลาง ๆ ระหว่างทฤษฎีระดับกลางและทฤษฎี

ฐานรากออกเป็นทฤษฎีการพัฒนาสังคมอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งบางครั้งถูกเรียกว่า ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ (Home-based Theory) ซึ่งหมายถึง ทฤษฎีที่ถูกสร้างขึ้นโดยนักคิดในสังคมนั้น ๆ ตามบริบทของสังคมนั้น ทฤษฎีประเภทนี้หมายความว่าจะใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น ๆ เท่านั้น (เจตนา นาควัชระ, 2546) อนึ่ง การจำแนกในลักษณะนี้ผู้เขียนเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกับการจำแนกของกลุ่มทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) เพียงแต่เปลี่ยนวิธีการเรียกชื่อทฤษฎีเท่านั้น

ลักษณะที่ 2 ได้แก่ การจำแนกโดยอาศัยฐานทางความคิดและปัจจัยกำหนดเชิงทฤษฎี ประเภทแรก ได้แก่ กลุ่มทฤษฎีพัฒนาสังคมกระแสหลัก (Main-stream Development) มักอาศัยปัจจัยกำหนดทางเศรษฐกิจและมิติการเปลี่ยนแปลงแบบเส้นตรง เป็นองค์ประกอบสำคัญเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนา แนวคิดทฤษฎีกลุ่มนี้ ได้แก่ กลุ่มทฤษฎีที่เกิดขึ้นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1950-1960 ส่วนใหญ่แนวคิดทฤษฎีกลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทฤษฎีในยุคแรก ๆ ได้แก่ ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม (Social and Cultural Change Theory) และกลุ่มทฤษฎีที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้แก่ กลุ่มทฤษฎีการเติบโต (Growth Theory) ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) ทฤษฎีการพึ่งพิง (Dependency Theory) และทฤษฎีระบบโลก (World System Theory)

เป็นต้น ประเภทที่ 2 ได้แก่ กลุ่มแนวคิดทฤษฎีที่ก้าวพ้นกระแสการพัฒนาแบบเดิม เข้าสู่การพัฒนา “แบบยังยืน” โดยมีรากฐานแนวคิดอยู่บนความพยายามทำความเข้าใจและจัดการกับปัญหาของการพัฒนาตามแนวทางนิยม ด้วยการเสนอกรอบแนวคิดใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม บางครั้งทฤษฎีกลุ่มนี้จึงถูกเรียกว่า กลุ่มทฤษฎีการพัฒนาสังคมทางเลือก (Alternative Development Theory) เป็นกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้านความหลากหลาย (Diversity) การบูรณาการองค์ความรู้และองค์ประกอบการพัฒนาแบบองค์รวม (Integration and Holistic Approach) และพลวัตทางสังคม (Social Dynamic)

นอกจากการจำแนกประเภทหรือกลุ่มของทฤษฎีการพัฒนาสังคมใน 2 ลักษณะดังกล่าวแล้วข้างต้น ผู้อ่านอาจพบว่ามีการจำแนกโดยอาศัยองค์ประกอบด้านเวลาเป็นแนวทางในการจำแนก เช่น กลุ่มแรก ได้แก่ กลุ่มทฤษฎีในยุคโบราณหรือที่เกิดขึ้นช่วงต้นคริสตagal เช่น แนวคิดเรื่องสังคมของนักคิดในยุคกรีกโบราณ¹ กลุ่มที่ 2 ได้แก่ กลุ่มทฤษฎีเกี่ยวกับสังคมในช่วงยุคกลาง หรือช่วงการฟื้นฟูศิลปวิทยาในศตวรรษที่ 17-18 ออาที่ St. Augustin (345-430), St.Thomas Aquinas (1226-1274), Thomas Hobbes (1588-1679), Jean Jacques Rousseau (1712-1778), Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)